

М. М. Кулешір, викл.
Київський національний лінгвістичний університет

СОЦІАЛЬНЕ ТА ІНДИВІДУАЛЬНЕ В АПОКАЛІПТИЧНИХ РОМАНАХ ДЖ. УІНДЕМА Й ДЖ. КРІСТОФЕРА: КОФЛІКТ І ВЗАЄМОДІЯ

У статті аналізується взаємодія і конфлікт соціального й індивідуального в творах Дж. Уіндема й Дж. Крістофера. Звернуто увагу на те, що людина є суспільна істота, носій певного соціального світогляду й поведінки, розглянуто небезпеки соціального регресу.

Ключові слова: апокаліптичний роман, глобальна катастрофа, апокаліпсис, соціальне, індивідуальне.

Значна увага у творах Дж. Уіндема й Дж. Крістофера приділяється соціальним проблемам. На відміну від багатьох інших авторів, що зверталися до фантастичних сюжетів, для них соціально-психологічна проблематика в їхніх творах була доміантною. До їхніх підходів є справедливе застосування слів відомого британського письменника Дж. Балларда: "Кларк вважає, що майбутнє фантастичної літератури – в космосі, що це єдина для неї тема. А я переконаний, що не можна написати нічого серйозного, якщо не звертатися до сучасного соціального досвіду великої кількості письменників і читачів" [Гопман 1991, 11]. Досліджувані автори, як і Дж. Баллард, соціальну проблематику ставили на одне із чільних місць у творі. Тому не випадково багато критиків відносять їхні твори до соціальної фантастики.

В апокаліптичних романах Дж. Уіндема та Дж. Крістофера поставлено чимало соціальних проблем, які мають пряме чи дотичне відношення до виникнення і поглиблення глобальної катастрофи, подальшого існування суспільства та цивілізації, взаємозв'язку індивіда та соціуму. Проте тут порушення соціальних проблем відбувається в тісній взаємодії з психологічними проблемами. Такий підхід можна пояснити словами П. Сорокіна, одного з основоположників російської й американської соціології, який відзначав, що якщо хтось здійснить аналіз поведінки членів якоїсь соціальної групи, при цьому повністю проігнору-

вавши процеси, що відбуваються у психіці кожного члена при здійсненні того чи іншого вчинку, й опише лише зовнішні форми поведінки, тоді все соціальне життя цілком вислизне з-під аналізу такого дослідника [Сорокин 1992, 51]. Розгляд досліджуваних творів показує, що обидва письменники гідно впоралися з поставленим завданням, розглядаючи соціальні проблеми в тісному зв'язку з психологічними.

У романі про тріффідів Дж. Уіндем постійно повертається до теми, що людина є суспільна істота, що не може жити без інших. В одному із сюжетів він наводить аналогію із стадними тваринами. Письменник звертає увагу на те, що позбавити стадну тварину гурту, означає скалічити її, звалтувати її природу. Вигнанець чи в'язень знають, що існують інші, і ця думка робить можливим їхнє вигнання чи ув'язнення. Але коли стадо перестає існувати, тоді закінчується буття стадної тварини. Вона перестає бути частиною цілого, і стає виродком без місця в житті. Якщо вона не зможе зберегти розум, то вона пропаде безповоротно [Уіндем 1993, 376]. Ці думки тісно перегукуються з ідеями Е. Фромма про людину як суспільну істоту, для якої однією з найбільших бід є самотність, переживання її, відчуття її, що пронизують усі його праці, а найбільше працю "Втеча від самотності".

Глобальна катастрофа відкидає людство назад, у той період, коли ще не було суспільного поділу праці. Це впливає і на соціальну свідомість, і світосприйняття індивіда. Дж. Уіндем у "Дні тріффідів" словами свого героя повідомляє: "У наші дні не так просто повернутися до попереднього погляду на речі. Тепер кожен має вміти розраховувати у всьому на себе. А тоді все було так регламентовано, так переплетено... Кожен так ретельно грав свою маленьку роль, що не важко було прийняти звичку чи звичай за закон природи, і коли встановлений порядок якимось порушувався, це тягнуло за собою серйозні наслідки" [Уіндем 1993, 208]. Обоє письменників зобразили той момент, коли відбувається ломка старих соціальних цінностей і здійснюється адаптація людей до наявного стану речей та формування нових суспільних цінностей.

У романі "День тріффідів" спалахи, що застали людей зненацька, і самі тріффіди виявилися грізним випробуванням для людства, яке раніше з почуттям повної безпеки господарювало

на планеті. Суспільство не витримало цієї перевірки. Віра в завтрашній день, у постійність і вічність оточуючого суспільного влаштування була різко підірвана, катастрофа показала всю порочність індивідуалістичного та егоїстичного укладу життя, дозволила по-новому подивитися на життя людини, на сенс її існування, на обов'язки індивіда перед суспільством, а суспільства перед індивідом. Чи не є людина лише випадковим гостем на Землі? Чи не має вона щезнути, поступившись своїм місцем новим розумним формам життя, що, однак, ворожі до всього людського? Чи не марною була вся історія людської цивілізації, тисячолітня праця різних людських поколінь? Такі питання постійно ставить письменник у своїй книзі. І все-таки цей роман не дає можливості говорити про соціальний песимізм Дж. Уіндема. Автор вказує, що якщо люди зуміють об'єднати свої зусилля, спрямувати їх на досягнення спільних продуктивних цілей, то тоді, можливо, людство підніметься з того жахливого становища, в якому воно опинилося через катастрофу.

У романі "Кракен пробуджується" Дж. Уіндем теж акцентує увагу на тому, що соціальні проблеми людства посилюють апокаліпсис. Тут всесвітній катастрофі, спричиненій прибульцями, які оселилися на океанських глибинах, сприяє політичний розкол людства на два табори – капіталістичний і соціалістичний. "Холодна війна", недовіра, ворожість перешкодили людству вжити своєчасно спільних заходів. Російський літературознавець В. Гопман справедливо відзначає: "Дуже важливо, що, як неодноразово показує письменник, в описаних ним катастрофах винне саме людство – найбільш небезпечні для людей не прибульці, а соціальні і політичні протиріччя суспільства, людська жорстокість, жадність, егоїзм, духовна сліпота" [Гопман 1996, 17]. Людство в романі отримує жорстокий урок, що не можна потакати людському его.

Дж. Уіндем також показує як недоліки людства загрожують його існуванню і в романі "Мідвічські зозуленята". Гіпертрофований індивідуалізм людей віддзеркалює колективізм дітей-інопланетян. На думку російського літературознавця Ю. Кагарлицького, письменник таким чином наголошує на духовній, а не лише біологічній природі зв'язків між членами колективу, незалежно від того чи він людський чи гуманоїдний [Кагарлицкий 1966, 13].

Однією з проблем, яку зачіпають досліджувані твори, є питання "влада й індивід". Вона в різних творах ставиться відмінно, оскільки апокаліптичні події відбуваються неоднаковими темпами. Там де вони мають помірний розмах, владні органи продовжують діяти впродовж певного часу, аж доки обставини не зведуть нанівець усі їхні спроби навести певний лад. Однак можна стверджувати, що питання недовіри суспільних мас до влади на фоні початку глобальної катастрофи стоїть дуже гостро. Можливо, в цьому відобразилися й особисті переконання письменників. Ця тема найглибше піднімалася Дж. Крістофером у його романах "Смерть трави" і "Довга зима".

Письменник звертає увагу, що західні демократичні інституції, що функціонують нормально за відповідних умов, можуть перестати так діяти, коли ці умови починають раптово змінюватися. Тоді колишня демократична влада стає схожою на ту, що існує в багатьох країнах третього світу, тобто вона перестає захищати інтереси більшості людей, дбаючи про виживання і комфортне існування для певного кола обраних. Зокрема, подібним чином діють державні інституції в "Довгій зимі". Знаючи про те, що в Британії очікується різке похолодання, аж до приходу льодовикового періоду, вони тривалий час приховують цю інформацію від широких мас населення. Скористатися нею можуть лише члени сімей вищих урядовців, які евакуюють своїх рідних поближче до екватора.

Ще більш нищівну оцінку владі Дж. Крістофер дає в "Смерті трави". Він покладає на неї відповідальність за мільйони смертей. Попри знищення вірусом трав'янистих рослин, голодних смертей можна було б уникнути, якби влада вчасно прийняла рішення про насадження інших продовольчих культур. Однак можновладці приховували інформацію про реальний стан із вірусом і не вжили якихось ефективних заходів, щоб частково компенсувати продовольчу проблему в майбутньому. Така позиція влади призвела в майбутньому до жахів і переродження самої влади в інструмент знищення частини жителів Великобританії. Відтак конфлікт індивіда й влади тут набирає особливого звучання.

Виразити те, що хочуть обидва письменники можна словами: "На етапі "надлому" цивілізації... відчужена маса втрачає віру

у вождів, в їхню ідеологію і сакральне право на владу" [Цивілізаційна структура сучасного світу 2006, 96]. Такий вислів українських філософів якнайкраще виражає проблему недовіри до влади, яка нездатна до дієвих кроків в умовах, коли відбувається знищення цивілізації та людства під впливом природних обставин.

Однією з проблем, яку порушують автори у своїх апокаліптичних романах, є підміна індивідуальної свідомості масовою. Хоча вона тут не отримує такої глибини розкриття як в антиутопії, однак в багатьох творах цього жанру їх автори нерідко звертаються до цієї проблеми. Зокрема, вона зображена в сюжетах культивування агресії щодо чужинців, що сприяє пригніченню індивідуальної свідомості на користь масової. Людина нерідко постає перед вибором смерті чи втрати індивідуальної свободи. Індивід, що протиставляє себе масі, може бути розчавлений – фізично, морально. Однак на відміну від антиутопічних творів, в апокаліптичних романах він частіше є переможцем. Прояви любові в цьому світі нерідко є актом збереження індивідуальної свідомості.

Водночас автори присвячують увагу здобуттю свободи від соціальних пут. З. Фрейд справедливо писав, що розвиток культури накладає обмеження на людську свободу, а справедливість вимагає, щоб від цих обмежень ніхто не міг ухилитися [Фрейд 2012, 193]. Людина стає невротиком, тому що не може витримати обмежень, що накладаються суспільством [Фрейд 2012, 183]. Е. Фромм пише, що невроз провокується відсутністю свободи й незалежності. Для багатьох людей ця боротьба позаду, тому що вони капітулювали, принісши в жертву свою особистість. Вони пристосувалися і вважаються нормальними [Фромм 1995, 153]. Відтак глобальна катастрофа звільняє людство від цих пут. І тут починається щось неймовірне. Обидва письменники показують перехід людей від одних форм психічного пригнічення до інших, зміну причин психічного пригнічення людини, реакцію індивідів, а також і позитивні прояви таких змін. Так, героїня роману "День тріффідів" Джозелла до катастрофи стала відомою як автор скандально відомого роману, що стосувався інтимної сфери. У такий спосіб вона хотіла кинути виклик суспільству, низку норм якого вона вважала фарисейськими. Після катастрофи вона повністю відмовляється від епатажної поведінки. І чи-

тач бачить перед собою добру дівчину, здатну на самопожертву заради інших. Таким чином ми бачимо, що тісне поєднання психологічного і соціального в окреслених творах пішли лише на користь у зображенні останнього.

Героям книг дуже часто доводиться робити вибір між суспільним та індивідуальним. При цьому вони дедалі частіше керуються не мораллю, а раціоналізмом, практицизмом. У такій непростій ситуації опиняється й Білл Мейсен у своїй подорожі Лондоном, населення якого осліпло. Він бачить на вулицях безліч людей, яких голод і психологічні потреби вигнали на вулицю. На тротуарах і вузьких провулках відбуваються безперервні сутички, перед розбитими вітринами стоять натовпи осліплених людей. Частина з них стоїть назовні, не знаючи чи перед ними продуктовий магазин, а інші лізли через розбите скло, ризикуючи поранити себе. Він відчуває, що необхідно показати цим людям, де знайти їжу, але водночас його зупиняє думка, а чи варто це дійсно робити. Якби він підвів їх до недоторканої продовольчої крамнички, могла б початися тиснява і слабші були б ментально розчавлені на смерть. Також їжа має тенденцію закінчуватися і що робити тоді з тисячами голодних людей. Можна було б відібрати групи і впродовж тривалого часу годувати їх, але за якими критеріями вибирати. Такі нелегкі думки наповнювали його розум і він не міг прийняти рішення. З його цивілізаційними поривами допомогти людям боролосся внутрішнє відчуття, яке наказувало триматися в стороні. Він бачив, що люди втрачали своє стримуюче начало, на перше місце у них виходили інстинкти, що відповідали за виживання. Його внутрішні побоювання, як показало майбутнє, виявилися небезпідставними. Висловлювання А. Любимової "Вся структура антиутопії пронизана ідеєю антагонізму людини й соціуму" [Любимова 2001, 64] доречно й до цих апокаліптичних романів.

Очевидно, що не могли автори обійти й таку вагому соціальну проблему як поширення насилля в апокаліптичному світі і реакцію на нього. Елементи насилля пронизують усі твори письменників. І відтак літературні персонажі, які звикли, що їх у будь-який момент можуть вбити, побити, чи відібрати їжу ведуть себе відповідно до ситуації, що створилася. Типовим відображенням суспільних відносин уіндемівського роману про три-

ффідів стає наступний сюжет: "Із-за рогу вийшов чоловік. Обличчя його сяяло тріумфом, він котив вулицею величезний круг сиру. Почувши мої кроки, він перевернув сир, сів на нього і почав несамовито розмахувати палицею" [Уиндем 1993, 344]. У постапокаліптичному світі поширеними стають написи типу "Стій!", "Назад!", за допомогою яких одні групи людей намагаються уникнути контакту з іншими. Таку функцію відіграють і попереджувальні вистріли з вогнепальної зброї. Загалом можна навести десятки прикладів стосунків "Людина людині ворог", які пронизують канву досліджуваних творів.

Однією з проблем, яку порушують письменники, є питання взаємодопомоги, допомоги слабшим або скаліченим. Особливо гостро питання "що робити в таких умовах?" стоїть у "Дні тріффідів". Чи допомагати тисячам бідолах, що втратили зір, знаючи, що це лише відтягує їх смерть, позаяк припаси їжі у магазинах швидко закінчатся чи вона зіпсується? При цьому існує загроза життю здорових людей, тому що люди в паніці часто ведуть себе неадекватно; жертвою одного з таких незрячих стала Джозелла. Чи турбуватися лише про себе, інших здорових людей і невелику кількість незрячих, переважно з числа рідних, близьких. Дилема, яку не можуть вирішити багато доволі непоганих людей.

У постапокаліптичних соціальних групах людина часто стає цінною не за свої інтелектуальні чи моральні якості, а за здатність приносити користь цій групі, сприяти її виживанню, не бути тягарем. Мимовільний погляд Джона Кастенса на парусинові туфлі хлопчика з групи людей, що хотіли до них приєднатися, служить приводом для того, щоб відмовити цим людям. Він каже Олівії: "Вони дозволили хлопчику йти в таку погоду в парусинових туфлях... Якщо ви не звернули уваги на ноги сина, значить, можете не помітити що-небудь важливіше. А в результаті будь-хто з нас може загинути" [Кристофер 2002, 133–134]. Джон не бачить користі своїй групі від цих людей, оскільки вони не здатні потурбуватися про елементарні речі для себе. І буквально через кілька хвилин побачивши іншу групу, в якій були озброєні люди, він вже думає як переманити їх на свій бік. Раціоналізм за таких обставин починає панувати над моральністю і звичайною людяністю.

За цих умов кожен шукає свою зграю. І приналежність саме до "своєї зграї" багатьма персонажами сприймається як благо-
дять. Теоретично-психологічний бік цієї проблеми доволі цікаво
висвітлений у книзі К. П. Естес [Эстес 2004, 167–197]. Чимало
героїв досліджуваних творів досягають цього, проходячи шля-
хом агресивного лабіринту, як це здійснило гидке каченя з од-
нойменної казки Г. К. Андерсена. До цих персонажів, очевидно,
належать Білл і Джозелла з "Дня тріффідів", Девід і Розалінда
з "Хризалідів", Метью і хлопчик Біллі з "Біля краю безодні".
У групі людей, споріднених з ними духовно, вони відчувають
комфорт і найбільшу підтримку.

Коли відбувається постійна боротьба між життям і смертю,
провідну роль у вирішенні долі багатьох людей починають віді-
гравати інші люди, на відміну від звичайного часу. Дж. Крісто-
фер пише: "Людину вибирає час" [Крістофер 2002, 49]. Таким є
Піррі, холонокровний вбивця з групи Джона Кастенса. Хоча
останній і не виправдовує його дій, він вважає його дуже потрі-
бним, оскільки від його вмінь вбивати залежить виживання чле-
нів групи. І дійсно, завдяки йому вони досягли місця призначен-
ня, де їх чекала часткова безпека, хоча сам Піррі й поклав за це
життя. Проте сам Піррі не є символом фізичної сили – з вигляду
він невисокий і худий. Він є радше символом мужності, характе-
рної для людей первісного суспільства. Одними з головних рис
його є рішучість, жорстокість і холонокровність і це дає йому
силу в нових умовах. Нові обставини стали сприятливими для
піднесення таких людей у соціумі, де головною проблемою є
елементарне фізичне виживання. Такими умовами є ті, в яких ви-
вільнюються базові інстинкти людини, які в умовах доапокаліпти-
чної соціалізації індивіда перебували під жорстким контролем.

Однією із соціальних проблем, що зображують письменники,
є перерозподіл обов'язків, боротьба за владу. Для реалізації сво-
го домінування окремі персонажі часто застосовують насилля до
членів своєї групи, зокрема, так робить Джо Міллер із роману
Дж. Крістофера "Біля краю безодні". Такі сцени часто виклика-
ють у читача аналогії з більш ранніми формами розвитку люди-
ни, показуючи, як руйнування соціальних інституцій і зв'язків
може далеко відкинути людину назад у її розвитку.

Схожа ситуація зображена і в іншому творі письменника – "Довгій зимі". Новоявлений диктатор нормандського острова Гернсі, колишній садівник, розуміючи, що за нових обставин, жорстких кліматичних умов острів здатен прогодувати лише півтисячі і боячись хаосу, кровопролиття і голоду, влаштував примусову депортацію інших. Щоб не було бунтів, населення розбили на партії і депортували партіями. Щасливчики, що залишилися, займалися рибальством, вирощуванням рослин в теплицях або виконували функції силових органів. Зображене тут замкнуте суспільство може служити певною мірою прообразом дистопічної соціальної моделі, що могла б виникнути в майбутньому на його основі. Із тексту роману можна зробити висновок, що цю думку поділяв і сам автор, вважаючи, що такі невеликі тоталітарні спільноти не можуть бути основою для відродження нормального гуманістичного соціуму.

Звертають увагу письменники на те, що попри деспотичний характер окремих лідерів, люди відчують потребу в підтримці групи, в один одному, вони часто шукають підтримки і допомоги. Це, звичайно, не ті групи одностайців, людей споріднених духовно, про які ми згадували раніше. Проте митці в черговий раз підкреслюють соціальну природу людини. Датський філософ, основоположник екзистенціалізму, С. К'єркегор справедливо відзначає: "...Якби людство не зв'язувалося воедино ніякими священними узами... яке було б тоді пусте і безутішне життя!" [К'єркегор 1991, 15].

Проте обоє авторів у свої творах згадують і протилежні випадки, коли соціальна природа людини зазнає руйнівних випробувань і психологічних травм, що призводить до різкого зменшення соціальних зв'язків. Частина людей у постапокаліптичному світі намагаються уникати контактів з іншими людьми чи групами. Зазнавши певних кривд від інших, появу незнайомої людини вони сприймають як появу хижого звіра. У романі Дж. Крістофера "Біля краю безодні" в одному із сюжетів описується як дві жінки кинулися тікати побачивши Метью Коттера і хлопчика Біллі. Очевидно вони мали негативний досвід контакту з іншими людьми. Як пізніше пояснив один з персонажів цього тво-

ру, Лоренс, одні займаються пошуками їжі, розкопуючи руїни будівель, а інші пошуками тих, хто це робить. До других належали, як правило, сильніші й менш зв'язані моральними нормами. Сентенції "сила вирішує все" і "людина людині ворог" у таких умовах набирають оновленого, більш гучного і реального звучання.

Зображуючи апокаліпсис, як Дж. Уіндем, так і Дж. Крістофер, не є переконаними, що більшість людей винесуть із цього якісь соціальні уроки. У творах, навіть коли небезпека загрожує з усіх боків, багато людей не поспішають об'єднуватися – вони воліють бути членом невеликої групи і не думають про завтрашній день. Вони не розуміють, що невеликі громади приречені на тваринне існування і деградацію. Навіть, якщо з'являться діти в таких громадах, то дорослі не зможуть виділити їм достатньо часу на хоча б початкову освіту, і зрештою через покоління людство скотиться до первіснообщинного стану. Лише доволі великі громади можуть утримувати вчителів, лікарів та інших людей, незайнятих особисто у виробництві матеріальних благ. Знання з'являлися переважно у великих містах і особливу лепту у їх появу вносили люди розумової праці, в той час, як робітники і селяни утримували їх. Не вічні також крамниці та запаси. Продукти частково з'їдяться, частково зіпсуються, техніка з часом зноситься, бензин закінчиться. І тому люди мають думати про майбутнє вже зараз, поки вони мають певні ресурси для гарного старту. Такими думками пронизані різні твори, вони наче закликають до соціальної відповідальності.

Слід також відзначити, що письменники показали не лише винятково негативні впливи глобальної катастрофи на долі людей і соціуму, а й порушили проблему побудови нового більш досконалого суспільства на уламках минулого. Особливо це стосується Дж. Уіндема, який сприймав її не лише як кінець всього, а як нові можливості. Китайська піктограма, що символізує кризу, складається з двох основних знаків, один з яких означає небезпеку, а інший – можливість – пише С. Гроф [Гроф 2003, 32]. Ця двобічна ідея супроводжує усі твори письменника. Так, у "Хризалидах" він відобразив і перспективи пов'язані з катастрофою. Радіація спричинила не лише біологічні мутації в

багатьох людей та рослин, а підштовхнула розвиток окремих паранормальних психічних здібностей у деяких дітей. Фактично, з'являється нова раса, якій притаманні не біологічні відмінності, а психічні. Ці люди можуть спілкуватися телепатично. Вони доволі сильно відчують одне одного і більше пов'язані між собою, ніж звичайні люди. Тут Дж. Уіндем в черговий раз піднімає проблему людини як суспільної істоти. У тісних соціальних зв'язках між людьми письменник бачить можливість уникнути багатьох бід, що загрожують людству.

Також слід відзначити, що загибель однієї цивілізації й зображення виникнення на її уламках іншої певною мірою передбачає відкинення ідеї прогресу в розвитку людства. У розвитку людства можливі збої, тупикові рухи, повернення назад. Ще у свій час Ф. Ніцше писав: "Людство не являє собою розвиток до кращого, чи сильнішого, чи до вищого, як у це до цих пір вірять. "Прогрес" є лише сучасна ідея. Теперішній європеєць за своєю цінністю глибоко нижче європейця епохи Відродження, поступовий розвиток категорично не становить собою якої-небудь необхідності підвищення, посилення". Зрозуміло, що слова Ніцше значно гіперболізовані, проте він один з перших позацерковних філософів, хто поставив під сумнів поступовий прогрес соціуму, вказавши на його кризи і надломи. Пізніше К. Ясперс (сучасник Дж. Уіндема й Дж. Крістофера) писав, що ознаки такого надлому стали поширеними: освіта підміняється порожнім знанням, душевна субстанціональність всесвітнім лицедійством, нудьга побороюється за допомогою наркотиків [Гуревич 2000, 142–143]. Розквіт апокаліптичного жанру не останньою мірою завдячує цьому надломові.

Схожі ідеї містяться і в багатьох апокаліптичних творах, особливо уіндемівських. Помилки в розвитку соціуму призводять до або сприяють глобальним катастрофам. Ці ідеї пронизують усі його твори. Проте тут слід зауважити, що Дж. Уіндем відповідальність за руйнування цивілізації не покладає цілком на людство. Крім "Хризалідів", де провина за ядерну війну, що відкидає людство на багато століть назад, цілком однозначна, у низці його творів (зокрема, "Кракен пробуджується", "День тріффідів") помилки

людей – це лише один з факторів. Значно слабше згадані вище ідеї представлені в його колеги по перу Дж. Крістофера.

Загалом можна стверджувати, що досліджувані твори попереджають про широкий спектр небезпек соціального регресу, який може загрожувати людству в результаті природних, технологічних і соціальних катастроф. Вони дозволяють читачеві глибше зрозуміти, що людина значною мірою є соціальна істота, носій певного соціального світогляду й норм поведінки. І коли цей соціум зазнає вагомої руйнації, то пошкодженими стають і колишня соціальна свідомість та поведінка. Сили набирають антисоціальні дії, проте в нових умовах можуть також спостерігатися ростки нових суспільних традицій, більш придатних до нової реальності.

Обидва письменники також показують, що вижити в постапокаліптичному світі одинакам чи невеликим групам людей неможливо. Це починають розуміти і персонажі їх творів, пройшовши через різноманітні поневіряння. Лише згуртувавшись можна подолати перешкоди – такий один з висновків, що напрошуються після прочитання книг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гопман В. "Единственная по-настоящему непознанная планета – Земля..." // Баллард Дж. Г. Утонувший великан: Рассказы. – М.: Известия, 1991. – С. 5–13.
2. Гопман В. "И пока будет жизнь, будет надежда...": Уроки Джона Уиндема // Книжное обозрение. – 1996. – № 21. – 21 мая. – С. 16–17.
3. Гроф С. Духовный кризис: понимание эволюционного кризиса // Гроф К., Гроф С. Духовный кризис: Когда преобразование личности становится кризисом. Пер. с англ. – М.: АСТ и др., 2003. – С. 24–63.
4. Гуревич П.С. Культурология. – 3-е изд, перераб., доп. – М.: Гардарики, 2000. – 280 с.
5. Кагарлицкий Ю. О Джоне Уиндеме // Уиндем Дж. День Триффидов: Роман. Рассказы. Пер. с англ. – М.: Молодая гвардия, 1966. – С. 5–16 (Б-ка современной фантастики. В 15 т. (Т. 8)).
6. Кристофер Дж. Смерть травы. Долгая зима. У края бездны. Пер. с англ. – М.: АСТ, 2002. – 637 с. (Классика мировой фантастики).
7. Кьеркегор С. Страх и трепет. – Л., 1991. – 45 с. (Западная философская классика).
8. Любимова А.Ф. Жанр антиутопии в XX веке: содержательные и поэтологические аспекты. – Пермь: Изд-во Пермского ун-та, 2001. – 91 с.

9. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с. (Мыслители XX века).

10. Уиндем Дж. Паутина. Пер. с англ. – К.: Альтерпрес, 1993. – 752 с. (Зал славы зарубежной фантастики).

11. Фрейд З. Неудовлетворенность культурой // Фрейд З. По ту сторону принципа наслаждения. Тотем и табу. "Я" и "Оно". Неудовлетворенность культурой. Пер. с нем. – Х.; Белгород: Клуб семейного досуга, 2012. – С. 147–258.

12. Фромм Э. Бегство от свободы. Пер. с англ. – 2-е изд. – М.: Прогресс, 1995. – 253 с. (Библиотека зарубежной психологии).

13. Цивилизационная структура современного мира: В 3-х т. – Т. 1. Глобальные трансформации современности / НАН Украины. Ин-т мировой экономики и международных отношений; Ю. Н. Пахомов, Ю. В. Павленко, С. Б. Крымский, А. И. Ковалев и др. – К.: Наукова думка, 2006. – 687 с.

14. Эстес К. П. Бегущая с волками: Женский архетип в мифах и сказаниях. – К.: София, М.: София, 2004. – 496 с.

Стаття надійшла до редакції 24.04.15

М. Кулешир, преп.

Киевский национальный лингвистический университет

**Социальное и индивидуальное в апокалиптических романах
Дж. Уиндема и Дж. Кристофера: конфликт и взаимодействие**

В статье анализируется взаимодействие и конфликт социального и индивидуального в произведениях Дж. Уиндема и Дж. Кристофера. Обращено внимание на то, что человек является общественным существом, носителем определенного социального мировоззрения и поведения, рассмотрены опасности социального регресса.

Ключевые слова: апокалиптический роман, глобальная катастрофа, апокалипсис, социальное, индивидуальное.

M. Kuleshir, lecturer

Kyiv National Linguistic University

**The social and individual in the apocalyptic novels by J. Wyndham
and J. Christopher: the conflict and interaction**

The article analyzes the interaction and conflict of the social and individual in the novels by J. Wyndham and J. Christopher. Attention is given to the fact that human is a social being with certain social outlook and behavior; the dangers of social regression are considered.

Key words: apocalyptic novel, global catastrophe, the Apocalypse, the social, the individual.